

جغرافیا و روابط انسانی، تابستان ۱۳۹۸، دوره ۲، شماره ۱، پیاپی ۵

نقش مناطق حفاظت شده در توسعه اکوتوریسم

(مطالعه موردی پناهگاه حیات وحش میانکاله با استفاده از مدل SWOT)

معصومه مومنی*^۱، سیاوش ایمنی قشلاق^۲

۱- دانشجوی دکتری مدیریت گردشگری، دانشگاه علم و فرهنگ، تهران، ایران

۲- استادیار برنامه ریزی گردشگری، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علم و فرهنگ، تهران، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۶/۲۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۳/۱۷

چکیده:

چشم اندازها و مناظر زیبای طبیعت از کانون‌ها و جاذبه‌های توریست پذیر جهانگردی است، لذا اهمیت دادن به آنها در حفاظت از محیط‌زیست به منظور دستیابی به توسعه پایدار امری ضروری است. در نگارش این تحقیق به بررسی و طبقه بندی دو موضوع صنعت اکوتوریسم و حفاظت از محیط‌زیست که دارای دو رویکرد متفاوت ولی وابسته به هم هستند، پرداخته شده است. به طور کل، این که با چه نگاه و رویکردی به موضوع فوق پرداخته شود و یا اثرات منفی و مثبت صنعت اکوتوریسم و منابع طبیعی نسبت به یکدیگر چگونه مورد ارزیابی قرار بگیرند، از اهمیت فراوانی برخوردار است. اگر با دید اقتصادگرایی و جنبه سودآوری گردشگری، از منابع طبیعی به موضوع نگاه شود و برای برنامه‌ریزان از اهمیت بیشتری برخوردار باشد، صنعت گردشگری عاملی خواهد شد برای تخریب و بهانه‌ای برای سودجویی از طبیعت. به بیانی دیگر، طبیعت به ابزاری برای درآمد زایی بدل خواهد شد و از بین خواهد رفت. اما با نگاهی دوراندیشانه و آینده‌نگر، می‌توان نسبت به توسعه صنعت اکوتوریسم در مناطق حفاظت‌شده و مناطق طبیعی به حفظ این منابع با ارزش تلاش کرد و عامل حفاظت از محیط‌زیست را بر عامل صنعت گردشگری مقدم شمرد. برنامه‌ریزی برای اکوتوریسم بایستی به گونه‌ای باشد که در برنامه‌ریزی و مدیریت طبیعت‌گردی با کم‌ترین و ترجیحاً بدون هیچ آسیبی برای تنوع زیستی همراه باشد. سودهای حاصل از گردشگری ناپایدار و آسیب‌رسان به محیط‌های طبیعی و حتی فرهنگی، کوتاه مدت خواهد بود و از رونق خواهد افتاد و صدمات جبران ناپذیری نیز به پیکره طبیعت وارد خواهد آورد. اما این در حالی است که به راحتی می‌توان با بهره‌گیری از اکوتوریسم پایدار و مبتنی بر اصول زیست‌محیطی، تاثیر اقتصادی بلند مدت آن در سطوح ملی و محلی را لمس کرد. پناهگاه حیات‌وحش میانکاله با دارا بودن موقعیت مناسب و اکوسیستم خاص، توان بالایی در جذب گردشگران را داراست. در این پژوهش که با توصیفی و تحلیلی و بهره‌گیری از اسناد کتابخانه‌ای و هم‌چنین مشاهدات میدانی و تجزیه و تحلیل به روش *SWOT* صورت گرفته به بررسی ویژگی‌ها و پتانسیل‌های گردشگری پناهگاه حیات‌وحش میانکاله پرداخته شده است تا علاوه بر شناسایی این داشته‌ها در زمینه حفظ و پایداری اکوسیستم آن نیز تلاش شود و با توجه به نقش و اهمیت توسعه پایدار راه‌کارهای حفاظت مطلوب آن نیز ارائه شود.

واژگان کلیدی: گردشگری، اکوتوریسم، مناطق حفاظت‌شده، پناهگاه حیات‌وحش میانکاله، مدل *SWOT*

اراضی با ارزش حفاظتی بالا، با هدف حفظ و احیای رویشگاه‌های گیاهی و زیستگاه‌های جانوری به عنوان مناطق حفاظت شده در سطح گسترده انتخاب می‌شوند. سازمانهای جهانی محیط زیست در همه بحث‌های نظری، به یکپارچگی و گستردگی مناطق حفاظت شده به عنوان واحدی اکولوژیک و طبیعی، همواره تاکید بسیار کرده است (اتحادیه جهانی حفاظت محیط زیست ۲۰۱۵). مناطق حفاظت شده نقش مهمی در حمایت از سیاستهای محلی، ملی و تنوع زیستی جهانی بازی می‌کند و همچنین به عنوان مکان‌هایی سودمند برای تحقیقات علمی، حفاظت مناطق بکر، نگهداری خدمات محیطی، آموزش، توریسم و تفریح، حفاظت از ویژگیهای طبیعی و فرهنگی ویژه و استفاده پایدار از مناطق بیولوژیکی به شمار می‌روند (اسماعیلی و نصر نیا، ۱۳۸۷). اکوتوریسم سبب شده است که به اهداف حفاظت از محیط، درآمدزایی جوامع محلی و ایجاد یک تجارت جدید توجه شود (درام و مور، ۲۰۰۷). سفر به طبیعت به نحوی باید باشد که در عین حفاظت از اکوسیستم، به شان جوامع محلی نیز احترام گذارده شود. با توجه به اهمیت اکوتوریسم در صنعت جهانگردی جهان، مازندران را به دلیل موقعیت طبیعی و جغرافیایی باید در بخش طبیعت گردی جزء استان‌های برتر کشور به حساب آورد (Ravanbakhsh, 2016) جاذبه‌های طبیعی همچون دریا، جنگل و مواهب الهی و خدادادی می‌تواند به عنوان یک مبنا و فعالیت موثر در سند توسعه استان مازندران تعریف شود؛ ضمن آنکه مازندران از نظر آثار باستانی و میراث فرهنگی نیز جزو استانهای مورد توجه است و از نظر جاذبه‌های توریستی، فرهنگی، امکانات و زمینه‌های خدادادی دارای امتیازات و برجستگی‌های مناسبی برای گردشگری است اما متأسفانه زیرساخت‌های لازم برای استفاده از این جاذبه‌ها در آن شکل نگرفته است. شبه جزیره میانکاله بخشی از آبسکون بزرگی است که روزگاری یکی از مراکز تجاری جاده ابریشم به شمار می‌رفت و شاهد تحولات اقتصادی فراوان در دوره‌های گوناگون بود. تالاب میانکاله به جهت ویژگی‌های طبیعی همواره در قرون گذشته به عنوان زیستگاه حیات وحش و شکارگاه و تفرج گاه شناخته شده که وجود آثار، بقایا و ابنیه تاریخی در میانکاله مبین این واقعیت است. شبه جزیره میانکاله از سال ۱۳۴۸ به عنوان منطقه حفاظت شده تحت حمایت محیط زیست قرار گرفت منطقه میانکاله با بیش از ۶۸ هزار هکتار وسعت با ارتفاع ۱۵- تا ۲۸- متر از سطح آب‌های آزاد، به عنوان یکی از ذخیره‌گاه‌های زیست کره جهان می‌باشد. میانکاله مهمترین دالان زیستی غرب آسیا به حساب می‌آید که بهشت پرندگان آسیا نامیده شده است. همان‌طور که اشاره شد یکی از راهکارهایی که به منظور گسترش صنعت گردشگری می‌تواند مفید باشد، شناخت مناسب‌تر توانمندی‌ها و قابلیت‌های نقاط مستعد و برنامه‌ریزی دقیق جهت امکان‌سنجی این مناطق به لحاظ افزایش توان جذب گردشگر می‌باشد. در این راستا تحلیل و ارزیابی قابلیت‌ها به گونه علمی همراه با مسایل زیست محیطی ضرورت شرایط فعلی است. بنابراین نیاز و افری به برنامه ریزی بنیادی جهت توسعه و مدیریت صنعت گردشگری احساس می‌شود (رنجبریان، ۱۳۸۲). مقاله حاضر به شناخت توانمندی‌ها، پتانسیل‌ها و محدودیت‌های تالاب میانکاله پرداخته شده است. زیرا این بررسی می‌تواند تاثیر سازنده‌ای در برنامه‌ریزی مناسب برای توسعه گردشگری منطقه مطالعاتی و رفع مسایل و مشکلات آن باشد و در نهایت با توجه به دیدگاه‌ها و نقطه نظرات، راهبردهایی مناسب برای توسعه اکوتوریسم به منظور بهینه و هدف مند از نقاط قوت و فرصت‌ها و تقویت یا از بین بردن نقاط ضعف و تهدیدها در جهت دستیابی به توسعه گردشگری تالاب ارایه شود. با بررسی ظرفیت‌های این منطقه

جهت جلب توریست به راه‌کارهای حفاظتی و پایداری اکوسیستم منطقه در راستای گردشگری پایدار رسید تا علاوه بر کسب درآمد پاداش از محیط و طبیعت منطقه نیز فراهم گردد. رضوانی (۱۳۸۰) تحقیقی با عنوان نقش اکوتوریسم در حفاظت محیط‌زیست انجام داد. پناهگاه حیات وحش میانکاله که خطرات جدی تا به امروز برای این زیستگاه با ارزش و میراث طبیعی استان مازندران با خود همراه داشته‌اند و همچنان نیز بخش‌های دیگری از این منطقه تحت حفاظت را تهدید میکنند، اغلب در اثر فعالیت‌های مخرب انسانی و دخالت مستقیم انسان پدید آمده‌اند. در این پژوهش بیان شد اکوتوریسم گرایشی نوین در صنعت جهانگردی است. چشم‌اندازها و مناظر زیبای طبیعت از کانون و جاذبه‌های توریست‌پذیر این نوع از جهانگردی است. لذا اهمیت دادن به نقش آن در حفاظت از محیط‌زیست به منظور دستیابی به توسعه پایدار امری ضروری است. قدر مسلم فعالیت‌های توریستی بر روی محیط‌زیست تاثیر گذار است و برای جلوگیری و یا کاهش اثرات منفی آن در محیط‌زیست لازم است برنامه‌ریزان و دست‌اندرکاران به هنگام تهیه طرح‌های جامع و تفصیلی از یک طرف نیازهای اساسی توریست‌ها را پیش‌بینی کنند و از سوی دیگر نسبت به اثرات مثبت و منفی آن بیندیشند.

مخدوم (۱۳۷۲)، در مقاله‌ای که در سمینار ایرانگردی مطرح شد به تعریف اکوتوریسم پرداخت، سپس با توجه به تنوع اقلیمی و فراوانی جاذبه‌های اکوتوریستی در ایران برنامه‌ریزی بر مبنای اکوتوریسم را در زمینه گردشگری پیشنهاد کرده است. در این پژوهش ابتدا از طریق مطالعات کتابخانه‌ای و جستجوهای اینترنتی تعاریف و کلیات گردآوری شده و سپس با استفاده از بازدیدهای میدانی و انجام مصاحبه و مشاهده و جمع‌آوری اطلاعات در مورد جاذبه‌های طبیعی و فرهنگی موجود در منطقه، همچنین تسهیلات و زیرساخت‌های گردشگری پرداخته شد و در ادامه نیز به بررسی تهدیدها و فرصت‌های ناشی از ایجاد و توسعه صنعت گردشگری در منطقه اقدام گردید. تحلیل اطلاعات با استفاده از ماتریس ارزیابی عوامل درونی (IEF) و ماتریس ارزیابی عوامل بیرونی (EFE) انجام شده است.

منطقه مورد مطالعه

استان مازندران با داشتن $237567/4$ کیلومتر مربع مساحت بین حداقل ۵۰ درجه، ۳۴ دقیقه و حداکثر ۵۴ درجه، ۱۰ دقیقه طول شرقی از نصف‌النهار گرینویچ و حداقل ۳۵ درجه، ۴۷ دقیقه و حداکثر ۳۶ درجه، ۳۵ دقیقه عرض شمالی از خط استوا در شمال کشور ایران واقع گردیده است. استان مازندران از شمال به دریای خزر از شرق به استان گلستان، از جنوب به استان‌های سمنان و تهران و قزوین، از غرب به استان گیلان متصل می‌شود که وسعت آن $1/4$ درصد از مساحت کل کشور را شامل می‌شود. (سالنامه آماری استان مازندران، ۹۶) استان مازندران با وسعت 23756 کیلومتر مربع $1/46$ درصد از مساحت کل کشور را در بر دارد این استان 3059083 نفر جمعیت دارد که 54 درصد جمعیت استان ساکن شهر و 46 درصد از جمعیت استان ساکن روستا هستند. تراکم نسبی جمعیت استان 127 نفر در هر کیلومتر مربع می‌باشد که نسبت به جمعیت و وسعت کشور جمعیت بالائی را در خود جای داده است. (اداره

کل ثبت احوال استان مازندران سال، ۱۳۹۵) به دلیل مجاورت استان یاد شده با دریای خزر از شمال و رشته کوههای البرز از جنوب و بالاخره وجود منابع آب سطحی فراوان، دارای اقلیمی تقریباً مدیترانه ای است. (اداره کل آمار وزارت کشاورزی، ۱۳۹۸)

تالاب بین المللی میانکاله تالابی است بسیار با ارزش و دارای تنوع زیستی غنی و عضو کنوانسیون رامسر که در پناهگاه حیات وحش میانکاله واقع شده است. هر ساله در فصل های پاییز و زمستان پرندگان زیادی از کشورهای شمالی به آن مهاجرت می کنند و به همین دلیل از پتانسیل بالایی برای مشاهده پرندگان بومی و غیر بومی برخوردار است. تالاب میانکاله در استان مازندران، ۱۲ کیلومتری شهر بهشهر با طول شرقی ۵۳،۱۷ درجه و عرض شمالی ۳۶،۵ درجه قرار گرفته است. مساحت این مجموعه ۶۸۸۰۰ هکتار است. (ابوطالبی ۱۳۹۷)

پناهگاه حیات وحش میانکاله از دو قسمت محیط آبی به نام خلیج گرگان و تالاب میانکاله و محیط خشکی شامل شبه جزیره میانکاله، آشورده، جزیره اسماعیل سای و سواحل خشکی غرب و شرق و جنوب خلیج گرگان تشکیل شده است. (ابوطالبی ۱۳۹۷)

منطقه مورد مطالعه اعم از محیط آبی و خشکی جمعا به مساحت ۶۶۹۳۳ هکتار در مختصات جغرافیایی بین ۸ ۲۴ ۵۳ طول شرقی و بین ۳۶ ۴۶ ۳۶ تا ۲۶ ۵۷ ۳۶ عرض شمالی و در منتهی الیه شرق استان مازندران و قسمتی از غرب استان گلستان واقع شده است که تحت حمایت سازمان حفاظت محیط زیست استان مازندران می باشد. شبه جزیره میانکاله دارای مساحت ۱۲۷۶۵ هکتار است. (ابوطالبی ۱۳۹۷)

-جزیره آشورده دارای مساحت ۶۳ هکتار

-جزیره اسماعیل سای دارای مساحت ۲۲۵ هکتار

-اسکله شهرداری در بخش جنوب غربی خلیج حدود ۱۲ هکتار

-جمع محیط خشکی بالغ بر ۱۳۶۳۲ هکتار

-مساحت خلیج گرگان و تالاب میانکاله جمعا حدود ۵۳۴۰۵ هکتار

در منطقه مورد مطالعه مساحتی حدود ۶۳۳۱۷ هکتار تحت عنوان پناهگاه حیات وحش میانکاله از سوی سازمان حفاظت محیط زیست تعیین شده است که در ضمن دو قطعه منطقه به مساحت های ۵۶۵۳/۲۵ هکتار در قسمت غربی ۲۱۰۷/۳۲ هکتار در قسمت شرق جزیره میانکاله جمعا ۷۷۶۰/۵۸ هکتار را در بر می گیرد.

نام میانکاله از دو کلمه تشکیل شده است: «میان» به معنی «وسط»، و «کله»، به معنی «مکان» و یا «منطقه» به عبارت دیگر، بین دو آب است. «کله» نیز به معنی «زمین خوب و حاصلخیز است که برای کشت آماده شده است». محیط خشکی در پناهگاه حیات وحش میانکاله، فاقد هر گونه عوارض طبیعی از جمله کوه، دره، شیب بوده و سطح آن

پوشیده از ماسه های فعال می باشد. در این بخش از پناهگاه اختلاف بالاترین و پایین ترین نقطه ۲۴ متر است. (ابوطالبی ۱۳۹۷)

ساختار ژئومورفولوژیک شبه جزیره میانکاله

بسیاری از نمودهای ژئومورفیکی در این شبه جزیره بشکل همگن مشهود است این بدین معناست که بدلیل تاثیر امواج دریا از یک سو و باد از سوی دیگر عوامل فرسایش را در سطح شبه جزیره در ماههای مختلف سال ایجاد کرده و بروشنی تناوب هایی از محیط های رسوبی متأثر از فعالیت باد و امواج در محیط وجود دارد. آن گونه که پیداست میانگین اختلاف ارتفاع ۳ تا ۵ متری در سراسر شبه جزیره و تاریخچه جغرافیایی جزیره همگی حکایت از بروز تحولات اقلیمی در تکوین شکل و مرفولوژی دراز و کشیده شبه جزیره را خواهد داشت که با مروری بر ترانشه های طبیعی کانال قدیمی خوزین در نیمه خاوری شبه جزیره مشخص می گردد که ساختهای رسوبی اغلب با تیپ دریایی بوده که دانه بندی تدریجی از شاخص های آن به شمار می آید. مرفولوژی سواحل بصورت شیب ملایم و فلات گونه پیرامون جزیره را پوشانیده اند. (nouri, 2017)

ساختار ژئومورفیکی سواحل شبه جزیره میانکاله، پیروی از شرایط هیدرو دینامیک امواج خزر را نشان می دهد، بطوری که در ساحل شمالی، کرانه بسیار آرام و ملایم بدلیل عملکرد امواج دریای بزرگ خزر و لیتولوژی بستر شکل گرفته و حتی خطوط جذر و مدی نیز پیشروی آب در خشکی را تاثیر می نماید. این در حالیست که نواری از زمین ریخت های تپه های شنی - ماسه ای در درازای شبه جزیره و متمایل به سمت ساحل شمالی مشاهده شده که شیب ملایم این تپه ها در راستای وزش باد از سمت دریا به خشکی و شیب تند تپه ها خلاف جهت باد را نشان می دهد. بررسی چاه های سطحی آب شیرین موجود در شبه جزیره میانکاله نشان از سفره آب های زیرزمینی محدودی را داده که بارش های آسمانی توسط مخازن ماسه ای در بخشهای نه چندان عمیق و سطحی زمین جمع آوری شده بدیهی است که رژیم آبدی این مخازن دقیقاً متأثر از شرایط عمومی آب و هوایی (ترسالی یا خشکسالی) می باشد. (سازمان حفاظت محیط زیست استان مازندران، ۱۳۹۲)

پوشش گیاهی

بررسی وضعیت پوشش گیاهی آبی نشان داده است که از مجموع ۳۴ گونه شناسایی شده ۲۰ گونه متعلق به گیاهان باتلاق (حاشیه ای)، ۴ گونه مربوط به گیاهان شناور و ۱۰ گونه مربوط به گیاهان غوطه ور می باشد. (مهندسین مشاور اناب، ۱۳۸۱)

بهره برداری سکونت گاهی

پناهگاه حیات وحش میانکاله به لحاظ محدودیت های زیستی در ساختار آبادی مسکونی و روستایی فاقد هر نوع سکونت گاه انسان ساخت می باشد. لیکن دامداران، چوپانان و صیادان بر حسب نیاز در فصول مختلف به صورت

کومه، آلاچیق و احداثت ساختمان و اغلب بدون خانواده در این منطقه مشغول به کار می باشند. جزیره آشورده، دارای روستایی به همین نام بوده است که به دلیل نوسانات سطح آب دریای خزر در حال حاضر به صورت نیمه مسکونی درآمده است. تنها در کل مساحت پناهگاه حیات وحش میانکاله تعداد ۲۴ اغل دامی وجود دارد که صاحب آنها عمدتاً از روستاییان مجاور پناهگاه هستند

محیط آبی

از آنجایی که منطقه وسیعی از منطقه مورد مطالعه را خلیج گرگان و تالاب میانکاله تشکیل می دهد، لذا حاشیه محیط خشکی اعم از ساحل جنوبی شبه جزیره میانکاله و غرب، جنوب غربی خلیج گرگان تحت تأثیر اکوسیستم آبی میانکاله قرار داشته و تنوع زیست محیطی ارزشمندی را فراهم نموده است. از سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۶ مساحت تالاب حدود ۳۷ درصد کاهش یافته است. (قاسمی ۱۳۹۷)

پتانسیل اکوتوریسم در پناهگاه حیات وحش میانکاله

تفرج در پارک های ملی و حفاظت شده پستوانه مهمی برای حفظ موجودیت آنها خواهد بود و همچنین موجب اشتغالزایی و درآمد بومی می شود. وجود این همه تنوع در پارک های ملی و مناطق حفاظت شده در ایران این امکان را به بخش گردشگری طبیعت (اکوتوریسم) داده است تا با بهترین و علمی ترین روش های مدیریتی بتوان از این پتانسیل بالا استفاده نمود تا هم از وجود طبیعت بکر و غنی برای کارهای تحقیقاتی و پژوهشی و هم گردشگری بهره گرفت، و هم از طریق اکوتوریسم پایدار بتوان به حفظ و صیانت از آن کمک کرد.

اکوتوریسم و توسعه پایدار در پناهگاه حیات وحش میانکاله

در ارزیابی کاربری ها، موجودیت شبکه مناطق تحت حفاظت همانند هر کاری دیگر باید در نظر گرفته شده و قوانین آنها رعایت گردد. پارک های ملی و آثار طبیعی ملی، تالاب های ملی و بین المللی باید از سایر کاربری ها مصون باقی بمانند. در مناطق حفاظت شده و پناهگاه های حیات وحش جز محدوده های امن بقیه اراضی می توانند به کاربری های سازگار اختصاص یابند. برای اینکه هسته های طبیعی بتوانند در حفظ تنوع زیستی موثر عمل کنند لازم است پیامدهای کاربری ها بر این محدوده ها مورد ارزیابی قرار گیرد. کلیه فعالیت ها (از جمله فعالیت های طبیعت گردی) در این مناطق باید براساس ناحیه بندی و براساس بند طرح مدیریت انجام گیرد تا از بروز هرگونه تعارض بین کاربری ها جلوگیری شود. به علاوه مکانیسم های مشارکت و تصمیم گیری های جمعی و انگیزه های همکاری های در حفظ، نگهداری و احیاء و مدیریت زیستگاه های طبیعی باید در طرح ریزی ها مورد توجه قرار گیرند. فرایند طرح ریزی این مناطق باید به عنوان بخشی از طرح ریزی های منطقه ای به نحو مطلوبی با برنامه های توسعه پایدار و اقتصاد محلی پیوند خورده و با آن تلفیق گردد. یکی از مناطق واجد اهمیت و تحت حفاظت سازمان حفاظت محیط زیست پناهگاه حیات وحش میانکاله است که نظام مدیریتی حاکم بر آن از نوع مدیریت کلاسیک (سستی) می باشد. هیچ گونه برنامه خاصی در زمینه

توسعه منابع انسانی و یا انجام فعالیت‌هایی جهت کسب در آمد و توسعه پایدار گردشگری در منطقه وجود ندارد. معرفی یک برنامه شفاف مدیریتی برای توسعه پایدار گردشگری در این منطقه یکی از موارد ضروری برای ارتقای تجربه گردشگری و کاهش تعارضات و آسیب‌های محیطی و اجتماعی ناشی از توسعه گردشگری محسوب می‌شود. (ضیایی و میرزایی ۱۳۸۸)

تحلیل و آنالیز

اخیراً صنعت گردشگری به منزله یک عامل مهم در ایجاد اشتغال، سرمایه‌گذاری و توسعه منطقه‌ای و یک عامل ایجاد انگیزش در اقتصاد عمومی تلقی می‌شود. توسعه این صنعت در کشورهای صنعتی، موجب تنوع درآمدها و کاهش ناهماهنگی در اقتصاد می‌گردد و در کشورهای در حال توسعه فرصتی برای صادرات، تولید ارز و ایجاد اشتغال است. در جریان توسعه گردشگری، نواحی شهری به علت آن‌که جاذبه‌های تاریخی و فرهنگی بسیاری دارند غالباً مقاصد گردشگری مهمی محسوب می‌شوند، بنابراین، حجم زیادی از امکانات گردشگری در شهرها متمرکز می‌شوند. (پاپلی یزدی و سقایی، ۱۳۸۷: ۱۸۸) یکی از ابزارهای بسیار مهم در فرآیند تدوین راهبرد، تکنیک *SWOT* است که به وسیله آن اطلاعات مقایسه می‌شود. اساساً *SWOT* یک ابزار برنامه‌ریزی راهبردی است و یک چارچوب مفهومی برای تحلیل‌های سیستمی. محسوب می‌شود. امروزه *SWOT* به عنوان ابزاری نوین برای تحلیل عملکردها و وضعیت شکاف، مورد استفاده طراحان و ارزیابان راهبرد قرار می‌گیرد. از دیدگاه این مدل یک راهبرد مناسب قوت‌ها و فرصت‌ها را به حداکثر و ضعف‌ها و تهدیدها را به حداقل ممکن می‌رساند. *SWOT* حرف اولیه چهار کلمه انگلیسی *Strength (S)*، با معادل فارسی قوت، *Weakness (W)*، ضعف *Threats (T)* تهدید و *Opportunity (O)* فرصت، است.

از طریق جدول زیر می‌توان دریافت پناهگاه حیات وحش میانکاله با دارا بودن پتانسیل‌ها و موقعیت‌های مهم و جذاب گردشگری طبیعی، اما از ظرفیت محدودی برای ورود گردشگران به این منطقه مواجه می‌باشد. این منطقه به دلیل وجود تالاب مهم و بین‌المللی میانکاله و مهاجرت پرندگان به آن از موقعیت خوبی برای گردشگری طبیعی برخوردار است ضمن اینکه به دلیل نزدیکی به شهر و مراکز اقامتی و خدماتی یکی از مهمترین مناطق تحت حفاظت و گردشگری ایران محسوب می‌شود. هر ساله به خصوص در فصول پاییز و زمستان مسافران زیادی به این منطقه راهی می‌شوند. ولی بایستی در نظر گرفت این منطقه به دلیل مامن‌گاه پرندگان مهاجر به امنیت و آرامش نیاز دارد و نمی‌توان زیستگاه طبیعی را فدای صنعت نمود. میانکاله به دلیل داشتن شرایط حساس زیستگاهی و عملکردهای ضعیف سازمان‌های متولی به شدت دچار تخریب و تهدید شده است. گردشگران توجیه نشده، شکار، صید و آلودگی‌های صنعتی ناشی از فعالیت‌های پتروشیمی نزدیک این تالاب و عدم کنترل صحیح ورود و خروج از مهم‌ترین خطرات پیش روی میانکاله می‌باشد. چنانچه برنامه‌ای منظم و اصولی بر پایه اکوتوریسم پایدار اجرا شود، هم به رشد صنعت اکوتوریسم لطمه وارد نمی‌شود و هم موجب حفظ و پایداری محیط خواهد گردید.

جدول شماره ۱ بررسی محدودیتها، نقاط قوت، تهدیدات و فرصتها در پناهگاه حیات وحش میانکاله در غالب

جدول SWOT

نقاط قوت	نقاط ضعف	فرصتها	تهدیدها
۱S. سایت مناسبی برای پرند نگری به دلیل مهاجرت پرندگان در زمستان به تالاب بین المللی میانکاله	۱W. شکار پرندگان و صید بی رویه	۱O. جذب گردشگران خارجی و داخلی برای پرند نگری در تالاب میانکاله	۱T. شکار و نا امن شدن محیط برای پرندگان مهاجر و بومی
۲S. تنوع زیستی جانوری و گیاهی نسبتا زیاد (به خصوص پرندگان)	۲W. عدم اطلاع رسانی صحیح به گردشگران	۲O. برنامه ریزی جهت اکوتوریسم پایدار و حفظ منابع طبیعی و با ارزش	۲T. انباشت زباله و تهدید گونه های گیاهی و جانوری و آلودگی آبی
۳S. دسترسی آسان به مراکز شهر و نزدیکی به خدمات و اقامتگاه	۳W. آلودگی های ناشی از رفت و آمد زیاد	۳O. درآمذزایی بومی و فعال کردن جامعه محلی و فروش محصولات	۳T. ساخت پالایشگاه در نزدیکی منطقه
۴S. وجود مراکز نفتی و صنعتی در نزدیکی منطقه	۴W. وجود مراکز نفتی و صنعتی در نزدیکی منطقه	۴O. ایجاد اقامتگاه های محلی و کمپ های طبیعی در نزدیکی پناهگاه	

- علل پیدایش صنعت اکوتوریسم در مناطق حفاظت شده

امروزه بیشتر جمعیت جهان در شهرها زندگی می کنند. گذار از الگوی معیشت روستایی و زندگی در دامان طبیعت به الگوی معیشت شهری و صنعتی منجر به فاصله گرفتن انسان از طبیعت گردیده است. زندگی شهر نشینی با ویژگی هایی از قبیل زندگی در محیط مصنوع، استرس فراوان، آلودگی های گوناگون و کم تحرکی جسمی باعث شده است که تفریح و گذران اوقات فراغت به یکی از نیازهای اساسی شهروندان تبدیل شود. (ضیائی، ۱۳۸۳)

برای اجرای هر چه بهتر فرایند اکوتوریسم در این منطقه، مردم بومی و سرمایه گذاران داخلی و خارجی به سازمانهای گردشگری و حفاظت محیط زیست به منظور ایجاد سیاستهایی که از مناطق طبیعی حفاظت و آنها را مدیریت کند، نیازمندند. مقامات دولتی و دست اندرکار توریسم نقش بسیار مهمی در شناساندن این منطقه به عنوان یک مرکز اکوتوریسم در دنیا دارند.

مهاجرت سالانه پرندگان از کشور های سردسیری به تالاب های ایران از جمله فلامینگو ها و گونه های در خطر انقراض به تالاب بین المللی میانکاله، از مواردی هستند که برای گردشگران علاقمند به تماشای پرندگان به عنوان یک جاذبه مهم مطرح بوده و پناهگاه حیات وحش میانکاله می تواند این جاذبه پرطرفدار اکوتوریسم را به نمایش بگذارد.

اجرا و توسعه اکوتوریسم نتایج زیر را به دنبال دارد:

- اهمیت نواحی حفاظت شده و اکوسیستم ها را افزایش داده و ارزش آنها را بالا می برد.

- برای نواحی حفاظت شده درآمد مستقیم ایجاد می کند.
- منجر به ایجاد تشکیلات منسجم برای پایش از نواحی محافظت شده در سطح جوامع محلی، ملی و بین المللی می گردد.
- باعث ارتقاء فرهنگ استفاده پایدار از منابع طبیعی شده و منجر به کاهش تهدیدات جوامع زیستی می شود. این نواحی قابلیت بالایی برای تحقق سودبخشی اکوتوریسم به افراد محلی دارد. در حالی که در نواحی با بازدیدکنندگان کمتر این قابلیت وجود ندارد. (کرمی، ۱۳۸۸)

تأثیرات اقتصادی، اجتماعی

اکوتوریسم امروزه به عنوان صنعتی پویا اما نوپا، اهمیت روزافزونی پیدا کرده است و کشورهای مختلف توسعه یافته و در حال توسعه برای حفاظت از محیط زیست، کاهش نرخ بیکاری، بهبود توزیع درآمد، تعامل سازنده و موثر با جهان و استفاده از منابع سرشار اقتصادی- اجتماعی و سیاسی آن به دنبال بسط و گسترش اکوتوریسم بوده و به عنوان ابزاری جهت رشد و توسعه پایدار، اکوتوریسم را تسهیل و همگانی می نمایند.

شناخت ویژگی های اقتصادی- اجتماعی حاکم بر پناهگاه حیات وحش میانکاله؛ قلمرو اقتصادی و اجتماعی

کلیه شهرها و روستاهای تاثیر گذار بر پناهگاه حیات وحش میانکاله در قلمرو اقتصادی و اجتماعی سه گانه شهرستان های بهشهر، کردکوی و بندر گز و بندر ترکمن واقع شده اند. در روستاهای پیرامونی خلیج و تالاب میانکاله واقع در شهرستان بهشهر، ۷ آبادی اکثراً وابسته، ۱۵ آبادی نسبتاً وابسته، ۱۴ آبادی دارای وابستگی کم و ۴ آبادی از ۴۰ آبادی واقع در این شهرستان هیچگونه وابستگی اقتصادی و معیشتی با تالاب ندارند.

در شهرستان کردکوی و بندر گز شدت وابستگی اقتصادی و اجتماعی آبادی های پیرامون خلیج و تالاب میانکاله در ۲ آبادی وابستگی کم و در ۴۸ آبادی از مجموع ۵۲ آبادی واقع در این شهرستان هیچگونه وابستگی به این محدوده وجود ندارد. در شهرستان ترکمن، شدت وابستگی اقتصادی و معیشتی آبادی های پیرامون خلیج و تالاب در ۲ آبادی اکثراً وابسته، در ۲ آبادی نسبتاً وابسته، در ۳ آبادی دارای وابستگی کم و در ۴۷ آبادی از مجموع ۵۴ آبادی هیچگونه وابستگی اقتصادی و معیشتی به این محدوده وجود ندارد. بیشترین ارتباط و همبستگی به این تالاب را روستایان حاشیه نشین بهشهر تشکیل می دهند. در داخل شبه جزیره میانکاله هیچ روستایی وجود ندارد و تنها مراکز مسکونی در عرصه های شبه جزیره را اسکان دامداران و ماهیگیران شیلاتی در اراضی ساحلی جنوب دریای خزر واقع در محدوده پناهگاه حیات وحش میانکاله تشکیل می دهند و در شبه جزیره آشورده روستای آشورده واقع شده است که به دلیل پیشروی آب دریا، به صورت نیمه مسکونی درآمد است.

در این محدوده مطالعاتی، قلمرو اقتصادی نسبت به قلمرو اجتماعی از دامنه وسیع تری برخوردار بوده و همه منابع زیستی را در بر می گیرد و فاکتورهای زیست محیطی همچون پرورش میگو در استخرهای حاشیه های جنوبی و پرورش ماهی قزل آلابی رنگین کمان از گونه های غیر بومی منطقه در دماغه کانال خزینی برنامه های توسعه احیاء اراضی کشاورزی در زمین های باتلاقی و خاکهای شور حاشیه جنوبی واقع در پناهگاه حیات وحش میانکاله به وسیله شرکت توسعه کشاورزی معروف به بانک زمین، شکار و صید غیر مجاز، آتش سوزی توسط دامداران، استفاده غیر منطقی از سرزمین، وجود ۲۰ شرکت تعاونی صید ماهیگیران استخوانی، ۴ ایستگاه صید ماهیان خاویاری قلمرو اقتصادی در این محدوده را شکل می دهند (mehravarn, 2014)

بررسی و شناسایی انواع فعالیت های اقتصادی رایج و بهره برداریها از پناهگاه حیات وحش میانکاله

به طور کلی فعالیت های اقتصادی رایج در ذخیره گاه میانکاله شامل موارد زیر می باشد:

- شکار غیر مجاز پرندگان آبی، کنار آبی و خشکزی
  - نصب دامهای هوایی در حاشیه جنوب تالاب جهت صید پرندگان مهاجر آبی
  - صید ماهیان استخوانی در خلیج و تالاب میانکاله
  - بهره برداری از امکانات خلیج و تالاب برای شنا و قایقرانی در قالب برنامه سالم سازی دریا
  - وجود ۲۹۵۹۳ واحد دامی احشام در ۲۹ پلاک مراتع شبه جزیره میانکاله که اکثرا در تمام طول سال در حال تعلیف می باشند.
  - تعدی و تجاوز دامداران و حاشیه نشینان جنوبی خلیج گرگان به عرصه های تالاب در زیستگاه حیات وحش بوم سازگان آبی و خشکی
  - تجاوز دامداران به اراضی مرتعی و تبدیل اراضی مرتعی به اراضی کشاورزی
  - صید و شکار غیر مجاز به واسطه دامداران
  - پرورش ماهیان گرم آبی و میگو در حاشیه جنوبی تالاب
  - صید و قاپاق پرندگان تجاری در خطر انقراض یا در خطر تهدید ثبت شده در ضمایم سانیس (Cites)
  - برخورد غیر اصولی از فرآورده های درختی انار وحشی
- کشت پنبه، هندوانه، گوجه فرنگی و ایجاد باغ مرکبات در ۱۸۰ هکتار از عرصه های شبه جزیره (توکلان ۱۳۹۶)

جدول شماره ۲ خلاصه ای از نکات مثبت و منفی اهم شیوه های بهره برداری در پناهگاه حیات وحش میانکاله

ردیف	نوع بهره برداری	نکات مثبت	نکات منفی
۱	صید ماهیان	تعیین سرانه صید برای روستائیان مجاوری که اکثرا وابسته به تالاب هستند، آموزش، دادن فرصت به ماهیان برای حفظ بقاء، ایجاد اشتغال	پائین بودن کیفیت ماهیان بعد از صید، عدم توانایی صید از فواصل دور و غیر قابل دسترس در دریا و هجوم بیش از اندازه محیط خلیج و تالاب میانکاله برای صید که منجر به کاهش ذخیره آن می گردند. هجوم گونه های غیر بومی شانه داران، فقر جامعه روستاهای برخی از روستائیان مجاور
۲	شکار	تعیین مناطق خارج از مناطق حائل برای شکار، تعیین سرانه برای تعدادی از شکارچیان با کنترل و نظارت و اهمال مدیریت، مشارکت دادن شکارچیان برای حفاظت از زیستگاه تالاب و جلوگیری از شکار بی رویه	از بین رفتن گونه های در رده تهدیدی از بین رفتن گونه های تجارتي در ضمائ (Cites)، آسیب پذیر شدن گونه های مهاجر قابل شکار، کاهش تنوع زیستی، ورود سرب به محیط تالاب در اثر شکار بی رویه و ایجاد نا امنی
۳	دامداری	در صورت رعایت اصول مرتعداری، چرا در حد ظرفیت قابل تحمل، احیاء مراتع، تامین پروتئین قرمز، عرضه پوست، پشم به بازار بازار و سایر کارخانجات وابسته به دام، افزایش کود حیوانی، اشتغالزائی تامین تامین فرآورده های لبنی در منطقه	چرای زودرس، چرا در تمام فصول سال، آتش سوزی، تعداد بیش از ظرفیت مراتع، از بین رفتن گونه های گیاهی خوشخوراک، هجوم گونه های گیاهی غیر خوشخوراک، ایجاد فرسایش، ناامنی، افزایش تخلفات شکار و صید در مناطق خشکی و آبی
۴	کشاورزی	افزایش رو به تزاید کارآوی محصولات، کاهش سطح فعالیت، ایجاد اشتغال، افزایش مواد غذایی در سطح منطقه	ورود سموم و گونه های شیمیایی به تالاب، افزایش تدریجی پدیده یوتریفیکاسیون، آلودگی آب و خاک، تجمع رسوبات در بستر تالاب، شرکت در زنجیره غذایی، افزایش فاضلاب کشاورزی

روش به کار گرفته شده در این پژوهش ماتریس های *IFE* و *EFE* است. در ابتدا پس از انجام بازدیدهای میدانی مکرر کلیه تهدیدها، فرصت ها، نقاط ضعف و قوت اکوتوریسم در منطقه شناسایی گردید. در مرحله بعد بر اساس نظر بازدید کنندگان، اهالی میانکاله و کارشناسان به هر عامل ضریب وزنی بین صفر (بی اهمیت) تا یک (بسیار مهم) اختصاص داده شد، سپس امتیاز وزن دار از طریق ضرب امتیاز هر ردیف از عوامل در وزن نرمالیزه برآورد گردید. در پایان جمع امتیازات که ۲/۵۹ می باشد می توان نتیجه گرفت که صنعت اکوتوریسم در این منطقه از وضعیت مناسبی برخوردار نیست. لذا ایجاد و توسعه اکوتوریسم در منطقه حفاظت شده پناهگاه حیات وحش میانکاله و تبدیل این منطقه به یکی از قطب های طبیعت گردی ایران مستلزم به کارگیری مدیریتی یکپارچه بر اساس عناصر زیست محیطی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، منابع طبیعی و توسعه زیر ساختها می باشد.

روش کار

تحلیل اطلاعات نیز با استفاده از ماتریس ارزیابی عوامل درونی (*IEF*) و ماتریس ارزیابی عوامل بیرونی (*EFE*) انجام گرفته است. ماتریس های یاد شده بر اساس نظر ۳۰ نفر از بازدید کنندگان و ۵ نفر از کارشناسان منطقه تکمیل شده است. ارقام موجود در جدول میانگین نمرات پیشنهادی توسط پرسش شوندگان می باشد.

مراحل تهیه ماتریس (*IFE*) عبارت است از:

- ۱- تعیین نقاط ضعف و نقاط قوت ناشی از توسعه اکوتوریسم در پناهگاه حیات وحش میانکاله.
- ۲- اختصاص ضریب وزنی بین صفر (بی اهمیت) تا یک (بسیار مهم) به هر عامل، که در این روش جمع ضرایب وزنی اختصاص داده شده از طریق به هنجار (نرمالیزه) نمودن ضرایب وزنی باید مساوی یک گردد.
- ۳- تعیین وضع موجود هر عامل با امتیازی بین ۱ تا ۵ بر اساس معیارهای زیر:
- بسیار خوب = ۵ بالاتر از متوسط = ۴ متوسط = ۳ پایین تر از متوسط = ۲ ضعیف = ۱
- ۴- محاسبه امتیاز وزن دار از طریق ضرب امتیاز هر ردیف از عوامل در وزن نرمالیزه و درج آن در ستون جدید.
- ۵- محاسبه جمع امتیازات وزن دار که حداقل آن ۱ و حداکثر ۵ است و میانگین آن ۳ خواهد بود، اگر نمره نهایی ماتریس کمتر از ۳ باشد، یعنی منطقه مورد نظر از نظر عوامل داخلی روی هم رفته دچار ضعف می باشد و اگر نمره نهایی *IFE* بیشتر از سه باشد یعنی سازمان از نظر عوامل درونی مجموعاً دارای قوت است.
- کلیه مراحل در ماتریس *EFE* نیز صادق است، فقط در این ماتریس به جای نقاط ضعف و قوت (عوامل درونی)، عوامل بیرونی یعنی تهدیدها و فرصت های ناشی از توسعه اکوتوریسم در منطقه لیست می شود. در جدول ۲-۳ ماتریس *IFE* و در جدول ۳-۳ ماتریس *EFE* نشان داده شده است.

جدول ۳ نقاط قوت، ضعف، فرصت ها و تهدیدها

پارامترها	فرصت ها	تهدیدها	نقاط قوت	نقاط ضعف
منابع طبیعی	حفاظت از منابع طبیعی روستا.	-امکان تغییر مسیر پرندگان مهاجر به دلیل ازدحام گردشگر.	-موقعیت جغرافیایی منطقه حفاظت شده میانکاله.	-جدال روستاییان با اکوتوریست ها بر سر استفاده از منابع کمیاب مانند آب
عوامل فرهنگی	-حمايت های مالی در سطح ملی و بین المللی از توسعه حفاظت خشکی و دریا. - انگیزه بالای مسئولین محلی نسبت به ساماندهی خدمات گردشگری. -فرصت مناسب جهت توسعه امکانات و فعالیت های مرتبط با قایقرانی و ماهیگیری. -تامین بهداشت جوامع روستایی در سطح بالاتر. -فراهم شدن امکانات آموزشی روستاییان.	-زیاده طلبی شمرده شدن در عرصه بین المللی بر اثر عدم تعلق با ملازمت جهانی. - آلودگی هوا ناشی از حضور گردشگران و وسایل نقلیه به محدوده تالاب. -تضعیف فرهنگ محلی و از بین رفتن پاره ای آداب و رسوم.	- امکان تفرج و گردشگری در منطقه. -افزایش احساس غرور و خوباوری روستاییان. -افزایش سطح تحصیلات افزایش سطح بهداشت عمومی افزایش سطح امنیت.	-کالایی شدن فرهنگ روستایی. -از بین رفتن تنوع زبان و لهجه اقوام ایرانی در بلند مدت.
عوامل اجتماعی	-تهیه و اجرای برنامه ای به منظور توسعه توانمندی های مدیران گردشگری.	-وجود بهره برداران (شکارچیان و صیادان) غیر مجاز در منطقه.	-وجود شبکه های ارتباطی مناسب با سایر مناطق گردشگری کشور	-تنگنای ناشی از بوروکراسی شدید اداری در زمینه کسب

<p>-افزایش مشارکت روستائیان در مجوز برای بازدید از برخی اماکن -برنامه های توسعه. -جلوگیری از مهاجرت گردشگری. روستائیان به شهرها.</p>	<p>-افزایش تخلفات اجتماعی و بزهکاری با ورود گردشگران به نواحی گردشگری.</p>	
<p>-تمایل بخش خصوصی به سرمایه گذاری بخش روستائیان به اکوتوریسم. -وجود بستر مناسب جهت کشاورزی و ایجاد فرصت های شغلی در دامپروری. امور گردشگری. -کاهش فقر -افزایش و تنوع تولیدات روستایی. -جلوگیری از صنعتی شدن روستاها.</p>	<p>-سوء استفاده اقتصادی نهادها و سازمان ها(سودجویان) به منظور توسعه محورهای خود. -اجرای نبودن برنامه های حمایتی دولت در خصوص برنامه های اکوتوریسم. -ورود سرمایه گذاران غیر بومی به روستاها و بهره برداری اقتصادی آنان. -امکان عدم بهره برداری اقتصادی روستائیان به دلیل تامین نیازهای اکوتوریست ها از منابع غیر بومی توسط تورگردانان.</p>	<p>عوامل اقتصادی -فرصت مناسب برای ساکنین محلی جهت اشتغال زایی . -به کار گیری روش مدیریت پایدار در احداث و بهره برداری از زیر ساختها. -تسهیلات و خدمات گردشگری .</p>
<p>-وجود شرایط مناسب برای رشد آبیان، پرندگان، پستانداران و گیاهان. -استفاده از انرژی های تجدید پذیر.</p>	<p>-عدم آگاهی جامعه از ارزشهای زیستی منطقه. -تغییر کاربری اراضی طبیعی و زیست محیطی به سایر کاربری های ناسازگار. -تخریب پوشش گیاهی و افزایش آلودگی آب و صوتی در اماکن.</p>	<p>عوامل زیست محیطی -حفاظت از ارزش های طبیعی. -امکان جلب مشارکت و همکاری های بین المللی در جهت احیا و توسعه زیستگاه های حیات وحش و گونه های نادر جانوری و در خطر انقراض.</p>
<p>-دسترسی به راههای ارتباطی آسفالتی و شبکه راه های اصلی. -برخورداری از امکانات زیر بنایی مانند: آب، برق و غیره. -فقدان تاسیسات و تجهیزات رفاهی برای اکوتورها در منطقه. -فقدان برنامه ریزی جامع و منسجم جهت فعالیتهای اکوتوریستی بر اساس آن پیش رود.</p>	<p>-گسترده فعالیت های توسعه نفتی و صنعتی در منطقه.</p>	<p>توسعه زیر ساختها -تدوین استانداردها برای حفاظت کمی و کیفی گونه های جانوری گیاهی در خشکی و دریا. - امکان بهره گیری از فناوری های نو برای توسعه پایدار در منطقه. - زون بندی منطقه به منظور توسعه حفاظت و ارتقای منطقه حفاظت شده به پارک ملی - دریایی. - توسعه ستاد و مدیریت بحران همراه با ارزیابی و مدیریت محیط زیستی در منطقه حفاظت شده میانکاله. -افزایش مسیرهای ارتباطی و سهولت حمل و نقل. -تامین نیازهای اساسی با سرعت بالاتر توسط دولت.</p>

منبع: یافته های پژوهش

جدول ۴ ماتریس IFE (ماتریس ارزیابی عوامل داخلی قوت ها و ضعف ها)

عوامل خارجی	ضریب	رتبه	نمره
نقاط قوت			
۱- موقعیت جغرافیایی منطقه حفاظت شده میانکاله	۰/۰۳	۲	۰/۰۶
۲- شرایط اقلیمی و چشم اندازهای زیبای منطقه	۰/۰۳	۱	۰/۰۳
۳- وجود گونه های گیاهی و جانوری با ارزش جهانی	۰/۰۴	۱	۰/۰۴
۴- وجود شرایط مناسب برای رشد آبیان، پرندگان، پستانداران	۰/۰۳	۱	۰/۰۳
۵- دسترسی به راههای ارتباطی آسفالتی و شبکه راه های اصلی	۰/۰۴	۱	۰/۰۴
۶- برخورداری از امکانات زیر بنایی مانند: آب، برق و غیره	۰/۰۳	۱	۰/۰۳
۷- امکان تفرج و گردشگری در منطقه	۰/۰۳	۱	۰/۰۳
۸- افزایش احساس غرور و خودباوری روستائیان	۰/۰۵	۱	۰/۰۵
۹- افزایش سطح تحصیلات	۰/۰۴	۱	۰/۰۴
۱۰- افزایش سطح بهداشت عمومی	۰/۰۴	۱	۰/۰۴
۱۱- افزایش سطح امنیت	۰/۰۳	۱	۰/۰۳
۱۲- وجود شبکه های ارتباطی مناسب با سایر مناطق گردشگری کشور	۰/۰۳	۱	۰/۰۳
۱۳- افزایش مشارکت روستائیان در برنامه های توسعه	۰/۰۵	۱	۰/۰۵
۱۴- جلوگیری از مهاجرت روستائیان به شهرها	۰/۰۴	۱	۰/۰۴
۱۵- تمایل بخش خصوصی به سرمایه گذاری بخش اکوتوریسم	۰/۰۴	۳	۰/۱۲
۱۶- وجود بستر مناسب جهت ایجاد فرصت های شغلی در امور گردشگری	۰/۰۴	۱	۰/۰۴
۱۷- وجود شرایط مناسب برای رشد گیاهان	۰/۰۴	۱	۰/۰۴
۱۸- استفاده از انرژیهای تجدید پذیر	۰/۰۲	۲	۰/۰۴
۱۹- کاهش فقر	۰/۰۲	۱	۰/۰۲
۲۰- افزایش و تنوع تولیدات روستایی	۰/۰۴	۳	۰/۱۲
۲۱- جلوگیری از صنعتی شدن روستاها	۰/۰۴	۱	۰/۰۴
نقاط ضعف			
۱- فقدان تاسیسات و تجهیزات رفاهی برای اکوتورها در منطقه	۰/۰۴	۱	۰/۰۴
۲- کالایی شدن فرهنگ روستایی	۰/۰۲	۲	۰/۰۴
۳- از بین رفتن تنوع زبان و لهجه اقوام ایرانی در بلند مدت	۰/۰۳	۱	۰/۰۳
۴- تنگنای ناشی از بوروکراسی شدید اداری در زمینه کسب مجوز برای بازدید از برخی اماکن گردشگری	۰/۰۴	۱	۰/۰۴
۵- اثر منفی بر روی اشتغال روستائیان به کشاورزی و دامپروری	۰/۰۳	۱	۰/۰۳
۶- عدم آشنایی جوامع محلی نسبت به فعالیتهای اکوتوریستی و فقدان نهادی که آموزش جوامع را بر عهده بگیرد.	۰/۰۳	۱	۰/۰۳
۷- عدم تدوین طرح مدیریتی جامع طبیعت گردی	۰/۰۳	۲	۰/۰۶
۸- فقدان برنامه ریزی جامع و منسجم که فعالیتهای اکوتوریستی بر اساس آن پیش رود.	۰/۰۳	۱	۰/۰۳
جمع	۱		۱/۲۶

جدول ۵ ماتریس ارزیابی عوامل خارجی *EFE* (فرصت ها و تهدیدها)

نمره	رتبه	ضریب	عوامل داخلی
			فرصت ها
۰/۰۴	۱	۰/۰۴	۱-حمايت های مالی در سطح ملی و بين المللی از توسعه حفاظت خشکی و دریا
۰/۰۲	۱	۰/۰۲	۲-تدوین استانداردها برای حفاظت کمی و کیفی گونه های جانوری گیاهی در خشکی و دریا
۰/۰۴	۱	۰/۰۴	۳-امکان بهره گیری از فناوری های نو برای توسعه پایدار در منطقه
۰/۰۴	۱	۰/۰۴	۴-امکان جلب مشارکت و همکاری های بين المللی در جهت احیا و توسعه زیستگاه های وحش و گونه های نادر جانوری و در خطر انقراض
۰/۰۴	۱	۰/۰۴	۵-توسعه ستاد و مدیریت بحران همراه با ارزیابی و مدیریت محیط زیستی در منطقه حفاظت شده میانکاله
۰/۰۳	۱	۰/۰۳	۶-انگیزه بالای مسئولین محلی نسبت به ساماندهی خدمات گردشگری
۰/۰۶	۲	۰/۰۳	۷-فرصت مناسب برای ساکنین محلی جهت اشتغال زایی و درآمد پایدار
۰/۰۲	۱	۰/۰۲	۸-فرصت مناسب جهت توسعه امکانات و فعالیت های مرتبط با قایقرانی و ماهیگیری
۰/۰۳	۱	۰/۰۳	۹-حفاظت از منابع طبیعی روستا
۰/۰۶	۱	۰/۰۶	۱۰-تامین بهداشت جوامع روستایی در سطح بالاتر
۰/۰۵	۱	۰/۰۵	۱۱-به کار گیری روش مدیریت پایدار در احداث و بهره برداری از زیر ساختها
۰/۰۵	۱	۰/۰۵	۱۲-زون بندی منطقه به منظور توسعه حفاظت و ارتقای منطقه حفاظت شده به پارک ملی- دریایی
۰/۰۴	۱	۰/۰۴	۱۳-حفاظت از محیط زیست از طریق خودگردانی مالی طبیعت گردی
۰/۰۳	۱	۰/۰۳	۱۴-افزایش مسیرهای ارتباطی و سهولت حمل و نقل
۰/۰۴	۱	۰/۰۴	۱۵-تامین نیازهای اساسی با سرعت بالاتر توسط دولت
تهدیدها			
۰/۰۴	۱	۰/۰۴	۱-گستردهی فعالیت های توسعه نفتی و صنعتی در منطقه
۰/۰۲	۱	۰/۰۲	۲-عدم برقراری نظام مدیریت یکپارچه
۰/۱۰	۲	۰/۰۵	۳-وجود بهره برداران(شکارچیان و صیادان) غیر مجاز در منطقه
۰/۰۲	۱	۰/۰۲	۴-امکان عدم بهره برداری اقتصادی روستاییان به دلیل تامین نیازهای اکوتوریست ها از منابع غیر بومی توسط تورگردانان
۰/۰۹	۳	۰/۰۳	۵-سوء استفاده اقتصادی نهادها و سازمان ها(سودجویان) به منظور توسعه محورهای خود
۰/۰۳	۱	۰/۰۳	۶-آلودگی هوا ناشی از حضور گردشگران و وسایل نقلیه به محدوده تالاب
۰/۱۰	۲	۰/۰۵	۷-امکان تغییر مسیر پرندگان مهاجر به دلیل ازدحام گردشگر
۰/۰۴	۱	۰/۰۴	۸-عدم آگاهی جامعه از ارزشهای زیستی منطقه
۰/۰۶	۲	۰/۰۳	۹-تضعیف فرهنگ محلی و از بین رفتن پاره ای از آداب و رسوم
۰/۰۸	۲	۰/۰۴	۱۰-افزایش تخلفات اجتماعی و بزهکاری با ورود گردشگران به نواحی گردشگری
۰/۰۲	۱	۰/۰۲	۱۱-تغییر کاربری اراضی طبیعی و زیست محیطی به سایر کاربری های ناسازگار
۰/۰۶	۲	۰/۰۳	۱۲-تخریب پوشش گیاهی و افزایش آلودگی آب و صوتی در اماکن
۰/۰۸	۲	۰/۰۴	۱۳-ایجاد استرس و تنش برای حیات وحش
۱/۳۳		۱	جمع

راهکارها

با توجه به اهمیت و ارزش بالای آبگیرها و مناطق تالابی، و همچنین اهمیت صنعت گردشگری طبیعت با زیر شاخه "پرنده نگری" می‌توان به این نتیجه رسید که باید با وضع قوانین و مقررات و دستورالعمل‌های مشخص، رابطه میان این دو موضوع مهم را بعنوان رابطه مکمل و حفاظتی برای تالاب‌ها و پرندگان پیش برد. بنابراین از طرفی گردشگری و پرنده‌نگری نباید عامل تهدید برای تالاب‌ها قرار بگیرند، از طرفی دیگر حفاظت از تالاب‌ها نباید مانع گردشگری و پرنده‌نگری شود. ایجاد تعادل بین این دو موضوع تنها در گرو برنامه ریزی درست و نظارت بر آن خواهد بود. در نتیجه گردشگری و پرنده نگری نه تنها عامل تهدید نخواهند بود بلکه عامل مهمی در حفاظت از تالاب‌ها به شمار خواهد رفت. می‌توان با زون بندی صحیح در مناطق تالابی و تحت حفاظت، مانند زون‌های امن، زون‌های گردشگری و مانند آنها رفت و آمد در این مناطق را محدود و کنترل نمود. ایجاد سایت‌های پرنده نگری با جانمایی درست و استفاده از مصالح بوم سازگار از دیگر راه‌های بهره‌مندی از موقعیت این اقلیم برای گردشگری هستند.

بحث و نتیجه گیری

پناهگاه حیات وحش میانکاله از جاذبه های بسیاری جهت جذب انواع مختلف گردشگر اعم از طبیعت گرد، گردشگر مذهبی، گردشگر تحقیقاتی و گردشگر ورزشی برخوردار است. از نقاط قوت این منطقه می‌توان موقعیت جغرافیایی منطقه حفاظت شده میانکاله، شرایط اقلیمی و چشم اندازهای زیبای منطقه، وجود گونه های گیاهی و جانوری با ارزش جهانی، وجود شرایط مناسب برای رشد آبزیان، پرندگان، پستانداران و گیاهان می‌توان اشاره نمود. پناهگاه حیات وحش میانکاله علی رغم برخورداری از پتانسیل بالای گردشگری در حال حاضر توریسم بسیار کم رونقی دارد، دلیل اصلی این امر، ضعف در برنامه ریزی و مدیریت اکوتوریسم می باشد. به طوری که نقاط ضعف بسیاری از جمله تنگنای ناشی از بوروکراسی شدید اداری در زمینه کسب مجوز برای بازدید از برخی اماکن گردشگری، عدم آشنایی جوامع محلی نسبت به فعالیتهای اکوتوریستی و فقدان نهادی که آموزش جوامع را بر عهده بگیرد و فقدان برنامه ریزی جامع و منسجم که فعالیتهای اکوتوریستی بر اساس آن پیش رود شناسایی شده است. از مهمترین نقاط ضعف آن می‌توان به عدم تدوین طرح مدیریتی جامع طبیعت گردی اشاره نمود.

در آخر بر اساس محاسبات انجام یافته رقم حاصل از ماتریس *IFE* زیر حد استاندارد تعیین شده یعنی عدد سه می باشد. کاملاً بدیهی است که مدیریت پناهگاه حیات وحش میانکاله در جهت کاهش نقاط ضعف و تقویت نقاط قوت موجود در منطقه ضعیف عمل نموده است.

توسعه طبیعت گردی در منطقه فرصت های بسیاری را از جمله ایجاد اشتغال، درآمد پایدار، ارتقای سطح زندگی مردم محلی و همچنین حفاظت از محیط زیست از طریق خودگردانی مالی طبیعت گردی برای جامعه میزبان به دنبال دارد. در این میان توسعه طبیعت گردی بدون برنامه نیز منجر به تخریب محیط زیست و تنش برای حیات وحش، فرسایش خاک و تولید انواع آلودگی ها در آن می گردد. همچنین رقم حاصل از ماتریس *EFE* نشان می دهد که مدیریت

منطقه در خصوص استفاده از فرصت ها و مقابله با تهدیدهای ناشی از توسعه اکوتوریسم در منطقه نیز به خوبی عمل نکرده است. ، توجه به تقاضای تفریحی قبل از ارزیابی توان محیط زیستی مانع از به هدر رفتن نیروی انسانی و مالی پیش بینی شده جهت ارزیابی توان خواهد شد ، نتایج نشانگر وجود تمایل بسیار بالای بازدیدکنندگان منطقه از فعالیت های تفریحی می باشد که خود نمایانگر تعامل بالای مردمی به سوی استفاده پایدار از طبیعت بکر این منطقه و تمایل به توجه به امر حفاظت از منطقه مذکور می باشد مناطق حفاظت شده باید برنامه های مدیریت گردشگری را به عنوان بخشی از سیاست های کلان خود تدوین نمایند تا از طریق مدیریت گردشگری به گونه ای هم پیوند و حرفه ای بتوانند از فرسایش و نابودی منابع طبیعی جلوگیری نموده و انتظارات گردشگران را تامین نمایند. این مناطق باید اصول طبیعت گردی و گردشگری پایدار را به عنوان چارچوبی برای طراحی محصولات گردشگری و خدمات ارائه شده اتخاذ نمایند. منطقه میانکاله باید با گسترش منافع اکوسیستم و خدمات و تسهیلاتی که در آن ایجاد خواهد شد نقش مهم تری را در زدودن غبار فقر از چهره ساکنین اطراف این منطقه ایفا نماید. مدیریت حرفه ای گردشگری در میانکاله جهت جذب گردشگران و رشد اکوتوریسم امری ضروری و غیر قابل اجتناب است.

منابع:

۱. اسماعیلی، عبدالکریم و فاطمه نصرنیا، بررسی عوامل موثر بر درصد مناطق حفاظت شده در کشورهای درحال توسعه منتخب، مجله اقتصاد کشاورزی، ۱۳۸۷، جلد ۳، شماره ۲، صص ۱۳۷-۱۲۵.
۲. افتخاری، رکن الدین، عبرالرضا صالحی و معصومه السادات امین، گردشگری و توسعه در جهان سوم، انتشارات: نشر ، ۱۳۷۸، صص ۸۶ و ۸۷.
۳. افتخاری، رکن الدین، مهدوی وهمکاران، راهبردهای آموزش توسعه پایدار در ایران، مطالعه موردی: روستای لواسان کوچک، ۱۳۸۵، نشریه منابع انسانی، شماره ۴۵، صص ۱۰.
۴. بذرافشان، مرتضی، درآمدی بر صنعت گردشگری، تهران: انتشارات مهکامه، ۱۳۹۴.
۵. درویش صفت، علی اصغر، اطلس مناطق حفاظت شده ایران، تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۸۵.
۶. رنجبریان، بهرام و محمد زاهدی، برنامه ریزی توریسم در سطح ملی و منطقه ای، اصفهان: جهاد دانشگاهی واحد صنعتی اصفهان مرکز انتشارات، ۱۳۷۹.
۷. ضیایی، محمود و روزبه میرزایی، چالش های مدیریتی و توسعه گردشگری در مناطق تحت حفاظت سواحل جنوبی دریای خزر (مطالعه موردی پناهگاه حیات وحش میانکاله)، فصلنامه مطالعات جهانگردی، ۱۳۸۸، شماره ۱۰، صص ۳۵-۲.
۸. مهندسین مشاور اناب، طرح جامع مدیریت پناهگاه حیات وحش میانکاله، ۱۳۸۱.
۹. پاپلی یزدی، م.ح و سقایی، م. (۱۳۸۵)، گردشگری (ماهیت و مفاهیم)، تهران، انتشارات سمت.
۱۰. سقایی، مهدی، امکان سنجی اکوتوریسم در ایران، مجموعه مقالات همایش منطقه ای گردشگری و توسعه پایدار، اسلامشهر، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اسلامشهر، ۱۳۸۶.
۱۱. کرمی، مهرداد؛ خاکساری، علی؛ قانع، حبیبیه. (۱۳۹۰). فرهنگ سازی و ترویج اکوتوریسم، گامی در جهت دستیابی به توسعه پایدار. همایش ملی صنایع فرهنگی و نقش آن در توسعه پایدار. دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمانشاه.

۱۲. مخدوم، م. (۱۳۸۲). شالوده آمایش سرزمین، دانشگاه تهران.
۱۳. چارچوب استراتژی ملی محیط زیست و توسعه پایدار / سازمان محیط زیست (۱۳۷۴)
۱۴. دبیری، ف. ۱۳۸۳. مجموعه قوانین و مقررات حفاظت محیط زیست ایران، انتشارات سازمان حفاظت محیط زیست ایران.
۱۵. درام، اندی؛ مور، آلن. (۲۰۰۷). مقدمه ای بر برنامه ریزی و مدیریت اکوتوریسم (ترجمه دکتر محسن رنجبر). انتشارات آبیژ. بهار ۱۳۸۸، تهران.
۱۶. رضایی کتی، سیده حلیمه؛ حمید نیک نهادقرماخر؛ موسی اکبرلو و سیدعلی حسینی، ۱۳۹۷، بررسی پراکنش و پوشش گونه درمنه شن دوست (*Artemisia (tschermierian)*) در منطقه حفاظت شده میانکاله، چهارمین کنفرانس بین المللی یافته های نوین در علوم کشاورزی، منابع طبیعی و محیط زیست، تهران، انجمن توسعه و ترویج علوم و فنون بنیادین
۱۷. قاسمی، آبتا و رضا رفیعی، ۱۳۹۷، بررسی تغییرات پهنه تاب میانکاله با استفاده از تکنیک های GIS و RS، کنفرانس بین المللی جامعه و محیط زیست، تهران، دانشگاه تهران
۱۸. ابوظالبی، افشین؛ سیدهادی میرکیایی و آیدا اشجعی، ۱۳۹۷، توانمند سازی جوامع محلی در حفاظت از تنوع زیستی تالاب میانکاله، بیست و سومین همایش ملی منطقه ای: چالش ها، بحران ها و فرصت های محیط زیست ایران، تهران، انجمن متخصصان محیط زیست ایران
۱۹. منصوری، رضا و زهرا سربازی، ۱۳۹۷، تاثیر پسروی تراز دریای کاسپین بر منطقه میانکاله و لزوم حفاظت و پاسداری از آن، دوازدهمین کنگره ملی پیشگامان پیشرفت، تهران
۲۰. قیومی، راضیه، ۱۳۹۶، چالش های محیط زیستی خلیج گرگان و تالاب میانکاله و ارایه راهکارهای حفاظت و مدیریت بهینه منابع، چهارمین کنفرانس بین المللی برنامه ریزی و مدیریت محیط زیست، تهران، دانشکده محیط زیست دانشگاه تهران
۲۱. توکلان، علی و زهرا پورحسینی، ۱۳۹۶، مدیریت یکپارچه محیطی در تالاب میانکاله با روش هزینه فایده، سومین کنگره بین المللی علوم زمین و توسعه شهری و اولین کنفرانس هنر، معماری و مدیریت شهری، تهران، دبیرخانه دائمی کنفرانس - مرکز توسعه علوم و فناوری ساینس اسکولار،
۲۲. منصوری، رضا و زهرا سربازی، ۱۳۹۶، مدل های واکنش مورفودینامیکی جزایر سدی نسبت به تغییرات شرایط محیطی (مطالعه موردی: جزیره سدی میانکاله؛ جنوب خاوری دریای کاسپین)، پنجمین همایش ملی ژئومورفولوژی و چالش های محیطی، مشهد، دانشگاه فردوسی مشهد
23. Nouri, J., Arjmandi, R., Aleshekh, A. A., & Tari, Z. S. (2017). Applying IO and AHP to locate coastal tourism sites using GIS: a case study of Mazandaran Province, Iran. *Environmental Engineering & Management Journal (EEMJ)*, 16(12).
24. Ravanbakhsh, M., Amini, T., & Hosseini, S. M. N. (2016). Assessment of conservation status in Caspian Sea coastal area by the use of diversity indices. *Journal of Biodiversity and Environmental Sciences*, 8(3), 12-21.

25. Mehravarani, S., Naqinezhad, A., & Jafari, N. (2016). *Diversity of macrophytes and microphytes in an urban wetland, Babol, Mazandaran Province, Iran; toward a conservation policy. Caspian Journal of Environmental Sciences, 14(3), 191-204.*
26. Hamedani, H., Naqinezhad, A., & Fadaie, F. (2017). *Ramsar international wetlands of Alagol, Almagol and Ajigol in eastern parts of the Caspian Sea: a floristic and habitat survey. Caspian Journal of Environmental Sciences, 15(4), 357-372.*
27. Silambarasan, K., & Senthilkumaar, P. (2015). *Distribution and Diversity of Coastal Sand Dunes (CSD) of Marakkanam Coastal Belts, Southeast Coast of India. History, 12(35), 101-105.*
28. Moradi, S., Ilanloo, S. S., Kafash, A., & Yousefi, M. (2019). *Identifying high-priority conservation areas for avian biodiversity using species distribution modeling. Ecological indicators, 97, 159-164.*
29. Sinkakarimi, M. H., Binkowski, L. J., Hassanpour, M., Rajaei, G., Ahmadpour, M., & Levengood, J. M. (2018). *Metal concentrations in tissues of gadwall and common teal from Miankaleh and Gomishan International wetlands, Iran. Biological trace element research, 185(1), 177-184.*
30. Pour, S. K., Monavari, S. M., Riazi, B., & Khorasani, N. (2015). *Caspian Rapid Assessment Method: a localized procedure for assessment of wetlands at southern fringe of the Caspian Sea. Environmental monitoring and assessment, 187(7), 420..*